

na 1572 snel toegenomen religieuze animositeit, waaraan het boek onvoldoende aandacht schenkt? Zou een stel fanatieke calvinisten niet in de gegeven noodsituatie de kans schoon hebben gezien hun katholieke tegenstanders in de beklagdenbank te zetten en via exemplaire bestraffing monddood te maken, een oogmerk dat verkeerd uitpakte? Het oordeel van Jan Wagenaar dat de vervolgingen ten doel hadden 'de roomsen eens en vooral de moed te benemen van naar verandering van regering te staan' (269) verdient serieuzer overweging dan de auteur schijnt te denken. Zijn uitspraak dat de 'cynische' onderzoekscommissarissen 'het afsluiten van hun dossier als een hoger belang beschouwden dan de individuele rechten van de verdachten' (17) komt op mij nogal naïef en anachronistisch over.

De auteur gaat er niet alleen vanuit dat het zestiende-eeuwse Holland was gefundeerd op het recht maar ook dat de zestiende-eeuwse rechtspraak was gebaseerd op duidelijke beginselen. Het Hof van Holland zou als hof van beroep voor vonnissen van lagere rechtbanken hebben gefungeerd en recht hebben gesproken volgens het Romeins en canoniek recht (110). Hiervan blijkt in de praktijk weinig of niets. De extraordinaire strafprocedure zou de schuld van verdachten bij voorbaat hebben aangenomen en het verhoor zou alleen ten doel hebben gehad een bekentenis te verkrijgen (210). Dit klinkt erg boud; verdachten waren object van onderzoek zonder veel mogelijkheden zich te verdedigen, maar wisten geregeld de dans te ontspringen. Vaak raakten gerechtelijke procedures op dood spoor, vooral als hooggeplaatsten in het spel waren. De uitspraak dat Sonoy en de onderzoekscommissie 'ternauwernood ontsnaptefn] aan een onterende veroordeling' (238) gaat dan ook te ver. Tevens kan niet veel waarde worden gehecht aan de wettelijke beperkingen die aan het gebruik van de pijnbank waren gesteld (174-175); rechters laptten deze geregeld aan hun laars. Dat gold zeker bij onderzoek naar de ergste misdrijven, zoals majesteitsschennis; het adagium was trouwens dat het benodigde bewijsmateriaal omgekeerd evenredig kon zijn met de zwaarte van de misdaden. Dat gold bovenal in tijden van crisis, als de maatschappelijke orde in het geding was.

De kritische kanttekeningen hebben alleen ten doel de nieuwsgierigheid te prikkelen en het actief leesproces te stimuleren. Elk dient dit uitnemend boek dadelijk te kopen én te lezen; dat is voorwaar geen straf. Het vormt een duurzaam sieraad voor de Nederlandse geschiedschrijving.

Guido de Bruin

W. Frijhoff, H. Nusteling, M. Spies, ed., *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813* (Geschiedenis van Dordrecht II; Hilversum: Verloren, Dordrecht: Stadsarchief Dordrecht, 1998, 436 blz., f85,-, ISBN 90 6550 601 2 (II), ISBN 90 6550 603 9 (set 3 delen)).

In 1688 meende dominee Jacobus Oldenburg dat Dordrecht was 'een moederkerk in 't Neerlands Israel, [gelegen] op 't eynde van Holland [en] in 't herte van Nederland'. Zoals veel lokaal chauvinisme ('Maastricht, balkon van Europa') bevatte die uitspraak tegelijkertijd een aanzienlijke overdrifving en een kern van waarheid.

Haar internationale roep ontleende Dordrecht in de vroeg-moderne periode aan het feit dat de Nationale Synode (1618-1619), die een eind moest maken aan de Bestandtwisten, in feite de orthodoxie voor het calvinisme in geheel Europa vastlegde. Maar achter Dordrechts reputatie van rechtzinnigheid ging, zo demonstreert F. van Lieburg in zijn bijdrage aan dit boek, een heel gevarieerd geloofsleven schuil. Weliswaar slaagden de calvinisten erin om in de loop van de zeventiende eeuw de grote meerderheid van de Dordtenaren voor hun geloof te winnen (in 1795 was 85% gereformeerd), maar binnen de publieke kerk waren voortdurend verschillende stromingen actief. Daarnaast kende Dordt uiteraard de gebruikelijke dissenterse groepen en was zo'n tien procent van de bevolking katholiek.

Alhoewel Dordrecht zich bleef voorstaan op haar positie van eerste stad in Holland, werd die positie ernstig ondermijnd, aldus Hubert Nusteling, door het achterblijven van de groei. De opkomst van Amsterdam als onbetwiste metropool ging ook aan Dordrecht niet ongemerkt voorbij. De voor de stad vitale rivierhandel over Waal en Maas moest opboksen tegen de Amsterdamse concurrentie. De bevolkingsgegevens spreken boekdelen. Aan het begin van de zestiende eeuw was Dordrecht met Delft en Gouda een van de drie grote steden in het Zuiderkwartier van Holland, met een bevolking van dezelfde orde als die van Amsterdam. In 1622 was Dordrecht niet alleen voorbij gestreefd door Rotterdam, maar was Amsterdam volledig uit het zicht verdwenen. Vanaf omstreeks 1630 stagneerde de Dordtse bevolking op ongeveer 18.000 inwoners, een aantal dat pas halverwege de negentiende eeuw overtroffen zou worden. Het verhaal van Dordrecht ten tijde van het Ancien Régime is dus voor een belangrijk deel een verhaal van stilstand in een periode van vooruitgang.

Misschien was het mede hieraan te danken dat de Dordtse gilden zo'n belangrijke rol konden blijven spelen in het plaatselijke sociale leven. In enkele fascinerende hoofdstukken laat Eric Palmen, die overigens samen met Nusteling bijna de helft van dit boek schreef, zien dat veel Dordtenaren zeer nauw betrokken waren bij het gildenwezen. Zo hadden veel Dordtse gilden eigen graven in de Grote Kerk, waarin niet alleen de gildenbroeders maar ook hun vrouwen en kinderen te ruste werden gelegd. Via het zogeheten College van achten hadden de Dordtse gilden zelfs enige invloed op de politiek van het stadsbestuur, een in Holland unieke situatie.

Dit boek is een collectief werk, waarin behalve kerkelijke, economische en sociale ontwikkelingen ook de plaatselijke politiek en het literaire, muzikale en artistieke leven aan bod komen. Verscheidene hoofdstukken berusten mede op databestanden aangelegd door een groep vrijwilligers. Het is ongetwijfeld ook daaraan te danken dat juist die hoofdstukken zo'n doorwrochte indruk maken. De noten onderstrepen dat veel nieuw materiaal uit de archieven werd opgediept. De redactie heeft de opdracht bovendien breed opgevat. In enkele hoofdstukken wordt uitvoerig (soms wat te uitvoerig) aandacht besteed aan het achterland van de stad en de ontwikkelingen die zich daar voordeden. Het collectief karakter heeft er ook hier voor gezorgd dat het enigszins ontbreekt aan een gezamenlijke visie op wat wel en niet bijzonder was aan de Dordtse wederwaardigheden. Maar er is op dit moment geen stad in Holland waarvoor zo'n solide stadsgeschiedenis voorhanden is als Dordrecht.

Maarten Prak

J. H. Kluiver, *De soevereine en independente staat Zeeland. De politiek van de provincie Zeeland inzake vredesonderhandelingen met Spanje tijdens de Tachtigjarige Oorlog tegen de achtergrond van depositie van Zeeland in de Republiek* (Dissertatie Utrecht 1998; Middelburg: De zwarte arend, 1998, 296 blz., f 49,50, ISBN 90 804263 1 8).

In 1998 overleed Jan Hendrik Kluiver, enkele maanden nadat hij met succes zijn dissertatie aan de Universiteit Utrecht had verdedigd. Dat proefschrift handelt over de vraag hoe het kon gebeuren dat de 'soevereine en independente staat' Zeeland zich in de loop van de Tachtigjarige Oorlog moest neerleggen bij de dominante positie van Holland. Het is het gedegen boek geworden dat men van een ervaren bronnenuitgever mocht verwachten. De vele jaren die Kluiver op het Instituut voor Nederlandse geschiedenis werkzaam is geweest, hebben hun sporen nagelaten in het werk van de historicus Kluiver. Nauwgezet en op basis van een veelheid aan primaire bronnen, afkomstig uit binnen- en buitenland, beschrijft en analyseert hij de politiek van Zeeland inzake de vredesonderhandelingen met Spanje.